

Harmat Artúr Központi Kántorképző

A GREGORIÁN ÉNEK

JEGYZET

3. ÉVFOLYAM

Összeállította: Kovács Andrea

Budapest, 2003.

TARTALOM

A Nagyhét liturgiája – Virágvasárnap	2
Nagycsütörtök	4
Nagypéntek	7
Nagyszombat	10
A zsoltosma liturgiája	12
A szentek ünnepei	22
3. évfolyam – memoriter	26

A Nagyhét liturgiája - Virágvasárnap

A körmenet

Virágvasárnap emlékező szertartással felidézzük az Úr Jézus számaron való diadalmos bevonulását a szent városba, Jeruzsálembe. A virágvasárnapi istentisztelet az egyik leggazdagabban kiépített vasárnapi liturgia. Nagyhétről attól a perctől beszélhetünk, amikor Virágvasárnapot megünnepelték.

Ezt a vasárnapot az emlékező körmenettel Jeruzsálemben kezdték el. Nagyon ősi eredetű ünnep, s napjainkig is a jeruzsálemi püspök személyében magának az Úrnak bevonulását ünneplik jelképesen a szent városba. Volt idő, mikor a püspök számarháton vonult be, a hívek pedig ruhájukat terítették elébe. Ilyen körmenetről a magyar liturgiában is tudunk, például a pécsi egyházmegyében a hívek ruhájukat leterítették az útra. A körmenet monasztikus leírásában, a Pray-kódexben találunk egy igen kedves mozzanatot: a „Percutiam Pastorem”-et. A papot barkaággal megveregették, a Szentírás szavára emlékezve, hogy „megverem a pásztort, szétszéled a nyáj.”

A VIII. századtól szokásos az ún. **missa sicca**, szárazmise. Ennek liturgikus felépítése ugyanis a szentmisével azonos: van introitusa, orációja, olvasmánya; a graduale helyett van két rezponzorium, azután pedig a Jézus bevonulásáról szóló evangélium. A kenyér és bor felajánlása helyett a pálmaágak felajánlása következik, majd elhangzik a prefáció és a Sanctus. A mise átváltoztatása helyett a szentelési imák következnek, majd a pap szenteltvízzel meghinti és megtömjénezi az ágakat. A misében most következne a szentáldozás, amit itt az ágak kiosztása helyettesít.

Az **Éneklő Egyház** egy ünnepélyes, négy stációból álló bevonulás lehetőségét állítja elénk. A gyülekezés helyére kereszttel és gyertyával kivonul az asszisztencia, közben a körmeneti éneket énekeljük: „Üdvünknek boldog ünnepe” (Magnum salutis gaudium-himnusz; 801. szám).

Az **első stáció** az ágak megszentelése egy könyörgéssel, szenteltvízzel, tömjénnel. Itt éneklük a „Hozsanna Dávid Fiának” antifonát (Hosanna Filio David; 802. szám), és itt hangzik el a Virágvasárnapról szóló evangélium (Mt 21,1-9), mert a misének az evangéliuma maga a Passió lesz. Tovább indul a menet a körmeneti énekkal (801. szám).

A **második stáció** az ágak leterítése. A körmenet megáll egy alkalmas helyen, a pap átveszi a keresztet a keresztvivőtől, gyermekek lépnek elébe, ágakat terítenek a földre, amelyeken a pap áthalad, míg ezt éneklük: „Jeruzsálem gyermeknépe pálmafáknak ágait hozván” (Pueri Hebraeorum tollentes; 803. szám).

Harmadik stáció a ruhák leterítése. Gyermekes díszes ruhát hoznak a körmenettel szemben, a „Jeruzsálem gyermeknépe leterítvén ruháit” antifonát éneklük (Pueri Hebraeorum vestimenta; 804. szám), miközben a nép azt megismétli, a ruhákat leterítik az útra, a pap ismét kereszttel kezében áthalad rajta. Ismét körmeneti énekkel folytatjuk a menetet.

Negyedik stáció már a szentély diadalíve alatt, a szentély előtt lehet: hódolat Krisztus Király előtt. A körmenet csúcspontja az ünnepi himnusz éneklése, elsősorban a gyermekek hódolata: „Dicsőség és dicséret Tenéked” (Gloria laus et honor; 805. szám). Ennek verzusait lehetőleg gyermekcsoportok énekeljék a kereszt elé lépve, s a refrén alatt mély meghajlással hódolva. Egy befejező könyörgéssel zárul a körmenet. A pap eddig piros palástot hordott, most piros miseruhát (kazulát) ölt magára, és kezdődik az introitus: „Mi pedig dicsekedjünk” (Nos autem gloriari; 541. szám).

A II. vatikáni zsinat utáni reformok igen leegyszerűsítették a szertartást. Alkalmas helyen röviden megtörténik az ágak megáldása (melyeket már kezükben tartanak a hívek, tehát elmarad az ágak kiosztása), majd énekes körmenet után azonnal az orációval kezdődik a mise. Sőt az egész szertartást helyettesítheti egy ünnepélyes bevonulás (introitus), mely közben mindenki ágat tart a kezében. Az új szertartáskönyvek egyáltalán nem szabályozzák az énekrendet, de a régi kis antifonákat és a „Gloria laus”-t választhatóként felsorolják.

A mise

Ennek a szentmisének különlegessége a passió éneklése. Az újabb előírások is lehetővé teszik, hogy maradjunk a régi szokásnál, amely szerint ezen a napon minden évben Szent Máté evangéliumából énekeljük a szenvedés evangéliumát, vagyis a Passiót dramatizálva (tehát szereplőkre és kórus - turbára felosztva).

Az önállóságra emelkedett olvasó-tónusok közül legfontosabb a **passió**. Jézus szenvedéstörténetét ősi idők óta a nagyhét négy napján olvasták a misében: Virágvasárnap Máté, nagykedden Márk, nagyszerdán Lukács, nagypénteken János evangéliuma szerint. A passió-tónus kvintambitusú recitációs modell, melyhez azonban utólag két további szakaszt fűztek: egy mélyebbet a Jézus szavait idéző mondatokhoz, és egy magasabbat az összes többi bibliai szereplő szavaihoz. A második évezredben szokásba jött, hogy a három szakaszt három személy között megosszák. Az eredeti olvasmány-tónus tehát az elbeszélő részeket olvasó „evangélista” szólamában látható. Az európai passiódallamok többsége a „dúr” olvasmánytónus fejleménye. A magyar hagyomány a „moll” olvasmánytónusból létrejött passiót tartott fenn. Jézus szavait itt nem mélyebb ambitusban éneklük, hanem a túbába kerül mélyebbre, a moll pentachord második fokára. A harmadik formula itt is a túbahang és annak felső kvartja között helyezkedik el.

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
introitus	Domine ne longe	Domine ne longe	Mi pedig dicsekedjünk 541. szám
graduale	Tenuisti manum	Deus Deus meus (!)	Krisztus engedelmes 806. szám/ Te tartottad 807. szám
tractus	Deus Deus meus	Christus factus est (!)	Istenem, Istenem 807. szám
offertorium	Improperium	Improperium	A megváltó szent kínhalál 83. szám - ajánlva
communio	Pater si potest	Pater si potest	Ez az én testem 543. szám/ A Kenyér, amelyet én adok 540. szám

Nagycsütörtök

A Nagyhét három utolsó napját: nagycsütörtököt, nagypénteket és nagyszombatot (a húsvéti vigíliával) **triduum sacrum**-nak, szent három napnak nevezzük.

Nagycsütörtök ősi neve **in Coena Domini** (az Úr vacsorájának napja), ezzel a névvel a latin liturgia kiemeli az Oltáriszentség illetve a szentmise alapítását. Az ősegyházban e nap volt a felnőtt hittanulók keresztségre való előkészületének befejezése, a megkeresztelendőket megkenték szent olajjal. Ma erre emlékeztet a délelőtti püspöki misében történő **krizmaszentelés**. A régi liturgiában igen nagy ünnepélyességgel történt az olajszentelés, 12 áldozópap, 7 diakónus és 7 szubdiakónus részvételével. Ma is a papság minél nagyobb részvételével történik az olajszentelés, amely egyben a papság egységének, az egyházi rend alapításának az ünneplése is. A papok megújítják papi fogadalmaikat. A krizmaszentelési mise szertartás- és énekrendjét a hivatalos könyvekből megismerhetik, akik ezen szolgálnak.

Ezen a napon fogadták vissza az Egyház közösségébe a nyilvános vezeklőket is. A **vezeklők visszafogadása** a római pontificaléban (püspöki szertartások könyve) a II. vatikáni zsinat utáni liturgikus reformig szerepelt. A bűnbánati liturgiának (mely a vezeklők visszafogadásának szertartásából keletkezett) rendjét lásd az Éneklő Egyház 1026. oldalától. Igyekezzünk beiktatni a templomi szertartásrendbe csütörtök délelőtt vagy kora délután. (Esetleg szerda estére elővételezhető.)

Nagycsütörtök szentmiséje nem egyszerűen az Oltáriszentség alapításának ünnepe (erre Úrnapja szolgál), hanem Krisztus kínszenvedésének szent három napját kezdi. Introitusa, gradualéja, offertoriuma az ősi énekrend szerint erre vonatkozik.

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
introitus	Nos autem gloriari	Nos autem gloriari	Mi pedig dicsekedjünk 541. szám
graduale	Christus factus est	Oculi omnium	Krisztus engedelmes 806. szám/ Mindenek szemei 576. szám
tractus	-	A solis ortu	Arról ismerje meg 808. szám

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
offertorium	Dextera Domini	Ubi caritas et amor	Ubi caritas et amor 810. szám
communio	Dominus Jesus	Hoc corpus	Ez az én testem 543. szám

Az introitust lehetőleg vegyük a Graduale Romanum (Nos autem gloriari) vagy az Éneklő Egyház szerint („Mi pedig dicsekedjünk”; 541. szám). Ha verses népénekekkel kell helyettesítenünk, azt vegyük a liturgia szellemében a szenvedésről szólók közül (pl. „Királyi zászló jár elől”; 79. szám). Ha mégis Oltáriszentségit kell vennünk, erre a „Szeretettel jönnek hozzád” (152. szám) ajánlható.

Ne feledjük, hogy a Glóriára röviden megszólal az orgona, de utána a húsvét éjszakai Glóriáig minden hangszer hallgat.

A legújabb könyvek az olvasmányhoz való kapcsolódás érdekében az Oltáriszentség alapítására utaló, egyébként évközi jellegű zsoltárrészletet tartalmaznak. Ezzel szemben a legalább egy évezred óta használt graduale (Christus factus est: Krisztus engedelmes volt) ismét Krisztus szenvedésének titkára utalt. Az Éneklő Egyház mindkét lehetőséget felkínálja („Krisztus engedelmes volt”; 806. szám vagy „Mindenek szemei”; 576. szám).

Mivel a misében eredetileg csak két olvasmány (szentlecke és evangélium) volt, az eredeti énekrend csak egyetlen olvasmányközi ének (graduale) tartalmaz. Az új szerkönyvek tractust (Graduale Romanum, Graduale Simplex), vagy evangélium előtti verset (Olvasmányok Könyve) adnak. Az Éneklő Egyház - előre utalva az evangéliumra - a lábmosási antifonák szövegét közli tractusként („Arról ismerje meg mindenki”; 808. szám).

A régi offertorium a megváltásművet ünneplő egyik legszebb énekünk (Dextera Domini). Az új Graduale Romanum és az Éneklő Egyház - arra számítva, hogy a legtöbb templomban nem tartanak lábmosást -, offertoriumra teszi át az „Ubi caritas”-t, mely természetesen nem valódi offertorium, hanem egy IX-XI. században élt ismeretlen olasz költő éneke („Hol szeretet és egyetértés”; 810. szám). Ha népéneket akarunk venni, itt vehetjük a „Szeretettel jönnek hozzád” kezdetűt, vagy annak második versszakát (152. szám).

Az eredeti communio a lábmosásra utalt vissza. Plébániai gyakorlatra gondolva azonban megfelelőbb az új Graduale Romanum és az Éneklő Egyház ajánlata (Hoc corpus; „Ez az én testem”; 543. szám).

A mise végén az Oltáriszentséget repozíciós oltárra viszik át. A körmenet alatt énekeljük a „Pange lingua”-himnuszt (155. szám). Ugyanez szerepel a régi és az új Graduale Romanumban. Ajánlatos az 1-4. versszakot magyarul, majd a körmenet megérkezésekor az utolsó két verset latinul („Tantum ergo”) énekelni.

A körmenetről visszajövet az Éneklő Egyház a „Szomorú az én lelkem” antifonát ajánlja (811. szám), részben, hogy átvezessen a következő szertartásokhoz, részben, hogy ott tartsa a népet.

Oltárfosztás. Mialatt a pap albában, ministránsok segédletével végzi a templom valamennyi oltárának megfosztását és lehetőleg megmosását, a 21. zsoltárt olvassuk vagy énekeljük (Éneklő Egyház 813. szám). Régen szokásban volt az oltárt borral és vízzel lemosni. Ennek jelentése, hogy Krisztus az igazi oltár. és a kereszten vérrel és vízzel volt borítva szenvedésében.

Lábmosás (Mandatum). Eredetileg nem a templomban, hanem egy közösségi teremben (pl. ebédlőben) végezték a mise után. A legújabb rendelkezések megengedik, hogy a lábmosás a mise közben történjen, evangélium után. Közben énekelhetjük az Ubi caritas-himnusz (Éneklő Egyház 810. szám), továbbá Kájoni János szép lábmosási énekét („Tudván Jézus”; 809. szám).

A Búcsúbeszéd olvasása. A lábmosáshoz elvileg rögtön csatlakozik Krisztus búcsúbeszédének olvasása, melynek első szava: Mandatum novum do vobis („Új parancsot adok nektek...”). A búcsúbeszéd első felét célszerű recitálni, második részét prózában olvashatjuk. Ha a búcsúbeszéd olvasása a misén kívüli lábmosáshoz kapcsolódik, a recitált rész elhangozhat a közösségi teremben, majd a „Keljünk fel...” szavaknál átvonulunk a templomba, s ott fejezzük be az olvasást. A búcsúbeszéd olvasásának zárásul az Éneklő Egyház 812. számú dallamát („Új parancsot adok nektek”) énekeljük.

Virrasztás (Lamentáció)

Szintén a nagyhét liturgiájához tartoznak a **lamentációk**, Jeremiás próféta Siralmi, melyeket nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat Matutinumában (virrasztó zsolozsma), az I. nocturnus 1-2-3. olvasmányaként recitálnak. A héber szöveg minden verse az abc soron következő betűjével kezdődött, s ennek emlékeképpen ma is a betűk nevei vezetik be az egyes szakaszokat. A mai római dallam egy 6. tónusú zsoltárformula. A középkorban azonban többféle, meglehetősen különböző tónust használtak Európában. Ezek a helyi hagyományok szerint naponként vagy olvasmányonként váltakozhattak. A népi gyakorlatban meggyökerezett formáját nagycsütörtök előestéjén, éjszakáján, vagy csütörtök hajnalban (reggel) végezzük. Szerkezete: 3 zsoltár 3 antifonával - 3 olvasmány 3 responzóriummal.

Közvetlenül a Matutinumhoz kapcsolódik a hajnali dicséret, a Laudes, amelynek rövidített formája az Éneklő Egyházban található.

A lamentációk alatt régi szokás szerint egy nagy háromszög alakú gyertyatartón (triangulum) 15 gyertya ég. Minden antifona, zsoltár, olvasmány és responzorium alatt jobbról-balról egy-egy gyertyát eloltanak a ministránsok.

Zsoltározás: - 1. antifona: Elosztották maguk között (813. szám)

1. zsoltár: 21. zsoltár I. szakasza

2. antifona: Elosztották maguk között (813. szám)

2. zsoltár: 21. zsoltár II. szakasza

3. antifona: Elosztották maguk között (813. szám)

3. zsoltár: 21. zsoltár III. szakasza

Olvasmányok: - 1. olvasmány: Jeremiás Siralmi I. szakasza (1411. o.)

1. rezponzórium: Magas hegyén ím az Olajfáknak (1412. o.)

2. olvasmány: Jeremiás Siralmi II. szakasza (1413. o.)

2. rezponzórium: Íme látjuk ő drága személyét (1414. o.)

3. olvasmány: Jeremiás Siralmi III. szakasza (1414. o.) vagy Nagy Szent Leó pápa nagypénteki beszéde (1118-1120. o.)

3. rezponzórium: Én tégedet, és szerelmes szőlőm (1415. o.)

Pro Laudibus: 50. zsoltár (816. szám)

Könyörgések: Kyrie puerorum

A **Kyrie puerorum** a nagycsütörtöki, nagypénteki, nagyszombati Laudes végén elhangzó esdeklés. Szerkezete: 1. háromszoros Kyrie; 2. változó verzus; 3. refrén: Uram, irgalmazz; 4. beszúrás: Krisztus engedelmes volt... (A 2-3-4 sorrendje a helyi hagyományokhoz igazodik. Továbbá néhol még egy tropust is beillesztettek a verzus után.) Az egész füzér háromszor hangzik el, más-más verzussal. Az egyes pontokat más-más szereplőkre osztják, akik a szentély és a kórus távoli pontjain állnak vagy térdelnek. A Kyrie a legfiatalabbaké, innen az elnevezés: Gyermekek Kyriéje.

Nagypéntek

A liturgiában a nagypénteket **Feria sexta in Parasceve**-nek azaz az előkészület pénteki napjának nevezik. Más elnevezése a **Missa praesanctificationum**, az előre megszentelt adományok ünnepe, tudniillik ezen a napon nincs felajánlás, mert ma maga az Üdvözítő az, aki feláldozza magát. A pap a tegnapról konszekrált ostyával áldozik, innen származik a magyar **csonka-mise** név.

Zsolozsma. Ha esetleg nem is volt rá módunk a csütörtöki zsolozsmát közösen elvégezni, a pénteki már mindenképpen hozzátartozik a triduum sacrum ünnepléséhez. Alkalmos időpontja csütörtök késő este (az esti mise és oltásfosztás után, vagy pedig egy későbbi időpontban), vagy péntek hajnal.

Zsoltározás: - mint nagycsütörtökön

Olvasmányok: - 1. olvasmány: Jeremiás Siralmi I. szakasza (1411. o.)

1. változat 1. rezponzórium: Mikor Jézus keresztfán függ vala (1412. o.)

2. olvasmány: Jeremiás Siralmi II. szakasza 1413. o.)

- 2. rezponzórium: Íme látjuk ő drága személyét (1414. o.)
- 3. olvasmány: Jeremiás Siralmi III. szakasza (1414. o.)
- 3. rezponzórium: Én tégedet, és szerelmes szőlőm (1415. o.)

Olvasmányok: - 1. olvasmány: Jeremiás Siralmi III. szakasza (814. szám)

- 2. változat
 - 1. rezponzórium: Mikor Jézus keresztfán függ vala (1412. o.)
 - 2. olvasmány: Nagy Szent Leó pápa nagyszombati beszéde I. (1120. o.)
 - 2. rezponzórium: Íme látjuk ő drága személyét (1414. o.)
 - 3. olvasmány: Nagy Szent Leó pápa nagyszombati beszéde II. (1121. o.)
 - 3. rezponzórium: Én tégedet, és szerelmes szőlőm (1415. o.)

Népájtatosságok. Nap közben a legtöbb templomban keresztutat vagy más népájtatosságot végeznek. A magyar nép hagyományos keresztúti éneke a „Jézus szenvedéséről, bűnösök, emlékezzünk” (Éneklő Egyház 695. szám). Végezhető azonban e nap a fájdalmas olvasó (1064. o.), bűnbánati liturgia (1026. o.) vagy Krisztus szenvedéséről való litánia (1004. o.).

Főistentisztelet. A délutáni istentisztelet három részből áll. Az első: egy előmise vagy igeliturgia, amelynek csúcspontja a János-passió éneklése, amely ünnepélyes könyörgésekkel zárul. A második rész: hódolat a kereszt előtt. A harmadik rész: az előreszentelték liturgiája, vagyis az áldoztatási szertartás.

Az egész szertartás úgy kezdődik, mint Nagy Konstantin idejében, amikor még nem volt ünnepélyes bevonulás, hanem a misét mindjárt könyörgés és az olvasmány indította. A prostratio, a földre-borulás az Isten imádásának legmegrendítőbb jele.

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
1. tractus	Domine audi	Domine exaudi	Hallgasd meg 817. szám
2. tractus	Eripe me	graduale: Christus factus est	Uram, hallottam híredet 818. szám/ Krisztus engedelmes volt 806. szám
passió	János-passió	János-passió	János-passió
Adoratio crucis	Ecce lignum Popule meus Crux fidelis	Ecce lignum Crucem tuam Popule meus Crux fidelis	Popule meus Ecce lignum Legnemesebb minden fák közt A keresztet ünnepeljük
communio	-	Hoc corpus	Ez az én testem 543. szám
a Szentsírnál	-	-	Imádunk Téged 825. szám

Az énekesek első dolga az olvasmányközi énekek előadása. A tractusok kiválasztásában azonban elég sok eltérést látunk. A több mint ezer éves hagyomány két tractusa az Eripe me és

a Domine audivi. Az Éneklő Egyház ezt a két tételt adja („Hallgasd meg könyörgésemet”; 817. szám, „Uram, hallottam híredet”; 818. szám). Ugyanezt a két tételt tartalmazza a zsinat utáni Graduale Simplex. Ettől viszont eltér az ugyancsak zsinat utáni új Graduale Romanum és ismét más a lectionarium választása. A tractusokat egyszerűbb, recitált, vagy az eredetihez közelebb álló díszesebb dallamokon akár szólista, akár kisebb kórus énekelheti.

A második tractus után kerül sor a János-passióra, majd az ünnepélyes könyörgésekre. A legigényesebb zenei munkát az **Adoratio crucis**, a kereszthódolat adja. Itt különböztessünk meg három mozzanatot: a keresztt behozatalát, felemelését és a hódoló körmenetet.

A keresztt behozatala a mai liturgikus könyvek szerint csendben történik. Szabad azonban a régi esztergomi és általános Trident előtti drámaibb énekrendet őrizni, mely szerint a keresztt behozatala alatt három stációt tartunk, mindegyiknél egy énekes, vagy a keresztt hozó Jézus panaszának egyes verseit (Impropériák) éneklő, a keresztt előtt haladó válogatott énekesek és a nép pedig a „Hágiosz – Sanctus – Szent” ősi hódoló énekkel válaszol. Ezt a bevonulási körmenetet az **Impropériák** énekével együtt igen gondosan kell előre próbálni (Éneklő Egyház 819. szám).

A keresztt felemelésének éneke a háromszoros **Ecce lignum crucis**. Az Éneklő Egyház a latin dallam mellett - melyet az egyszerű plébániai gyakorlatban is első helyen ajánlunk -, díszes, könnyített és egészen egyszerű magyar változatokat is ad (820-822. szám). Ha a pap nem tudja intonálni az antifonát, állítsunk szólóénekest a keresztt elé-mellé kb. 3-4 méter távolságba, aki széles mozdulattal mutasson a keresztre, miközben éneklő: „Íme, a kereszttnek fája”.

Ha az egész nép a keresztt előtti hódolatra járul, hosszú, akár 30-40 perces időszakokra kell az énekrendet gondosan előkészíteni. Ajánlatos három listából állítani össze az éneket: gregorián tételekből, népénekekből és motettákból. Alkalmas gregorián tételek: „Legnemesebb minden fák közt” (823. szám), „A Kereszttet ünnepeljük” (824. szám), „Imádunk Téged Krisztus” (825. szám), „Mi pedig dicsekedjünk” (541. szám), „Király zászlói lengenek” (78. szám), továbbá számos jó latin ének. Alkalmas népénekek: „Királyi zászló jár elől” (79. szám), „Keresztények, sírjátok” (82. szám), „Jézus, világ Megváltója” (84. szám), „Ó Jézus, Jézus” (85. szám), „Szent arcod ékessége” (86. szám), „Én nemzetem, ó én népem” (88. szám), esetleg „Előttem, Jézusom, leborulok” (207. szám). A motettát a kórus teherbírását számításba véve válasszuk a nagyhetiek közül. Ha az Impropériákat nem a keresztt behozatala alatt énekeljük, akkor kezdjük ezzel a kereszthódolattal. Az énekesek akár a keresztt mögött és előtt állhatnak fel, mintegy a keresztt nevében énekelve a panaszokat, s a kereszthez a dicsőítéseket.

Az Oltáriszentségért menő körmenet alatt a mai szokás szerint csend van. Áldozás alatt énekeljük először az „Ez az én testem” - communiót (543. szám) oly módon, hogy a pap a szentostyával kezében kifordul, azt felmutatva éneklő Krisztus nevében: „Ez az én testem”, majd

együtt folytatjuk. A pap helyett a közelben álló énekes is intonálhatja. Az áldozás alatt folytathatjuk a népénekek, gregorián tételek és motetták éneklését. Itt sor kerülhet például a következő tételek éneklésére: „A megváltó szent kínhalál” (83. szám), „O salutaris hostia” (156. szám), „Adoro te devote” (157. szám), „Ave verum Corpus” (159. szám), „Üdvözlégy Krisztusnak” (162. szám), „Itt jelen vagyok” (163. szám), „Imádlak, nagy Istenség” (164. szám), „Áldjad, ember, e nagy jódat” (165. szám), „Krisztus teste és szent vére” (166. szám), „Zálogát adtad, ó Jézus” (168. szám).

A mise után, a **Szentsír megnyitása** alatt énekeljük: „Imádunk Téged Krisztus” (825. szám), majd elvonulás alatt lesz helyénvaló egy Mária-siralom, például az „A keresztfához megyek” (91. szám).

Nagyszombat

Eredetileg a zsolozsmán kívül ezen a napon nem volt semmi más szertartás. A liturgia csak szombat este kezdődött, és akkor egész éjjel tartott, ami tulajdonképpen már a Húsvét vigíliája volt. Ekkor szolgáltatták ki a keresztség szentségét is a felnőtt hittanulóknak. A keresztelés után a keresztelőkápolnából a főtemplomba vonultak, ahol ünnepélyes éjféλι szentmisét tartottak Allelujával. A IX. században már nagyobb részben gyermekeket kereszteltek. A szertartás délutánra került, s a mise után elmondták a vecsernyét is.

Liturgia nélküli nap lévén feladatunk az esti szertartás gondos előkészítése. Megjegyezzük azonban, hogy szép és felújítható középkori magyar szokás, hogy a Szentsír előtt egész nap, egymást váltogatva fiatalok, diákok imádkozzák a zsolotároskönyvet, folyamatosan elejétől végéig. Elvégezhetők a kishórák is.

Alapvető énekeskönyveinkben a következő énekrendet találjuk:

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
körmenet	-	-	Tündöklő fényeknek 826. szám
1. tractus	Cantemus	Jubilate Domino	Ujjongjatok az Úrnak 827. szám
2. tractus	Vinea facta est	Qui confidunt	Akik az Úrban bíznak 828. szám
3. tractus	Attende caelum	Cantemus	Énekeljünk az Úrnak 829. szám
4. tractus	Sicut cervus	Laudate Dominum	Dicsérjétek az Urat 830. szám
5. tractus		Vinea facta est	Szőlőt ültetett 831. szám
6. tractus		Attende caelum	Halljátok, egek 832. szám
7. tractus		Sicut cervus	Amint kívánkozik 833. szám
Litánia	„Mindenszentek”	„Mindenszentek”	„Mindenszentek”
Keresztelés introitus	-	-	Láttam, hogy víz 838. szám
Kyrie	-	-	-
Gloria	harangokkal	harangokkal	tropussal: Ó fölséges 834. szám
alleluja	Confitemini	Confitemini	tropussal: A vágyva-vágyott 835.

	Graduale Romanum	Új Graduale Romanum	Éneklő Egyház
			szám; Hálát adjatok
+ tractus	Laudate Dominum	-	-
offertorium	-	Dextera Domini	-
communio	zsoltosma-rész: ant. Alleluja; ant. Vespere/Et valde mane	Alleluja	zsoltosma-rész: ant. Alleluja 742. szám; ant. Jókór reggel+Benedictus 839. szám
körmenet	-	-	Feltámadtam 840. szám

A középkori gyakorlat szerint a tűz meggyújtásához kivonulva, illetve a templomba bevonulva Esztergom is Prudentius lucernarium-himnuszát, az Inventor rutili-t („Tündöklő fényeknek” 826. szám) énekelte. E himnusz a tridenti gradualéból és az új Graduale Romanumból kimaradt. Az Éneklő Egyház viszont processziós himnuszaként ajánlja. Célszerű oly módon énekelni, hogy a nép az első versszakot ismételteti a szólóénekesek minden versszaka után. A templomba való bevonulás közben a Lumen Christi („Krisztus világossága”) akklamációra válaszolunk, a harmadik válasz után folytathatjuk a processziós himnuszt.

Az **Exsultet** a húsvét meghirdetése a húsvét éjszaka szertartásában. Egyesek Szent Ambrus szövegének gondolták, s bár ez nem igazolható, kétségtelenül a IV. századi egyházatyák legkiválóbbjainak stílusát követi. Az Exsultetet a diakónus énekli az egykor toronymagas húsvéti gyertya mellett állva, többlépcsős emelvényen, díszesen illuminált tekercsről vagy könyvből. Az ének adott szakaszánál díszítette fel és lobbantotta lángra a gyertyát. Az Európa-szerte legelterjedtebb Exsultet-dallam két részből áll a szöveg két nagy egységének megfelelően. A második, főrészt voltaképpen egy terjedelmes prefáció. A prefáció-tónust azonban itt egyénien, mozgékony túbával, kis részletekben is a szöveghez illesztve alkalmazzák. A prefáció előtt azonban egy felhívás hangzik el (első rész), melynek saját dallama van, s mely valószínűleg egy régi kultikus hősi ének tónusának származéka, s egy nagy európai dallamcsaládot képvisel. Amint az Exsultet-prefációt, úgy a bevezető szakaszt is helyi változatokban énekeltek a középkoron át. Egy késő középkori, meglehetősen elszigetelt és furcsa változatot használt a római Curia, mely a tridenti zsinat után általánosan elterjedt, rómainak tekintett dallammá vált. Szeptimterjedelmű, skálázó ereszkedéséről ismerünk rá.

A mai miserend hét ószövetségi olvasmányt tartalmaz, s az új Graduale Romanum mindegyikhez tractust rendel. Egyeztessük előre, hogy az olvasmányok közül hányat énekelnek! A tractust ismét énekelheti szólista vagy kisebb csoport, mégpedig a Graduale Romanum vagy az Éneklő Egyház szerint (827-833. szám).

A sok száz éves liturgikus rend szerint most következik a keresztelési liturgia. Az új római misekönyv szerint azonban itt kezdődik meg a mise a Glóriával. Az átmenet hirtelensége miatt

is ajánljuk a tropust, mellyel egy énekes a szentély közepére invitálja a papot, s felkéri őt az intonációra (834. szám). A Glóriára ismét megszólal az orgona.

A szentlecke után hangzik el az ünnepi visszaadott alleluja. A tridenti rítus szerint a pap éneklő háromszor, egyre magasabban, s mindenki megismétli. Utána melizmatikus versnek kellene következnie. Az Éneklő Egyház az ősi magyar tropussal vezeti be, ekkor a háromszoros ismétlés elmaradhat annál inkább, mert itt hosszabb zsoltárrészlet követi, melyben az alleluja kétversenként visszatér (835. szám).

Az új rítus szerint az evangélium után következik a keresztelési liturgia, melyet az ún. Mindenszentek litánia vezet be. Két jó énekessel énekeltessük a szentélyből. A keresztkútszentelés közben egy akklamációnak kell elhangzania (837. szám), majd zárásként a „Láttam a vizet” antifonát énekeljük (838. szám).

A vigília-misének eredetileg nem volt offertoriuma. Ezt régi szokás szerint orgona-szólo helyettesíti, de vehetünk alkalmas népéneket is (ajánlat: „Krisztus, az Úr feltámadott”; 104. szám).

A misét a hagyományos rend szerint rövidített zsolozsma-részlet zárta, mégpedig részben a vesperás, újabban a laudes egy szakasza. Mindkettő egy rövid alleluja-antifonából és zsoltárból (Éneklő Egyház 742. szám), valamint a canticumból (Magnificat illetve Benedictus) állt, hozzá egy antifonával (vesperás: *Vespere autem*; laudes: *Et valde mane*; Éneklő Egyház 839. szám).

Magyarország legtöbb templomában a mise végéhez csatlakozik a feltámadási körmenet (a templomom kívül vagy belül), melynek rendjét a helyi szokások szabályozzák (Éneklő Egyház 840. szám, húsvéti énekek, *Te Deum*, Mária-antifona).

A zsolozsma liturgiája

A zsolozsma az egyház imádsága, melyben a napszakokra szétosztott zsoltárokkal és a zsoltárokat kiegészítő más imádságokkal dicsőíti a teremtő és megváltó Istent. A zsolozsma lényege szerint *közös, énekes, drámai szerkezetű és rögzített imádság* akkor is, ha valaki egymagában, olvasva végzi. A közös imádság kiváltságos ideje: a hajnal, az alkonyat és az éjszakai virrasztás. Ehhez járulnak még azok a rövid imádságok, melyek a munkanap és az alvás idejének megszentelésére szolgálnak, s szakaszokra bontják napunkat. Így alakultak ki a következő imaórák: az éjszakai **Vigília** (más néven: **Matutinum**), a hajnali **Laudes**, a munkakezdő **Prima**, a 9 órai **Tertia**, a déli **Sexta**, a kora délutáni **Nona**, az alkonyati **Vesperás** és az elalvás előtti **Completorium**.

A zsolozsma elnevezései: **Officium** (vagy: *Officium divinum*) = isteni szolgálat; **zsolozsma** (szláv eredetű magyar szó); **horae canonicae** = kánoni órák (vagyis az egyház

szabályai által meghatározott imaórák); új elnevezése: **Liturgia Horarum** (= az órák liturgiája). A zsolozsmázásra való régebbi papi imakönyv alapján köznapilag olykor **breviárium**-nak (vagy breviáriumozásnak) is hívják.

A zsolozsmát kezdetben egyszerűen a zoltároskönyvből (*pszaltérium*) mondták, a zoltárok elosztását és a hozzátartozó többi tételt fejből tudták, az olvasmányokat a bibliából és az egyházatyák könyveiből jelölték ki. Később a zoltároskönyvbe beírták az egyes zoltárokhoz tartozó évközi antifonákat és sok helyütt a himnuszokat is.

A 8. századtól kezdve az énekesek, vagy inkább az énekvezetők és a szólisták segítségével összeírták a nem.recitált énekek szövegét, később dallamát is. Vagy külön csoportosították az antifonákat (*antifonále*, antifonárium) és a respozóriumokat (*responzoriále*), vagy a kétféle anyagot egy könyve sűrítették („antiphonarium officii”). Kiegészítő könyvekként a bibliából és az egyházatyák írásaiból később olvasókönyvet (*lekcionárium*) is szerkesztettek, továbbá használhattak kiegészítő kis gyűjteményeket pl. a papi orációk, capitulum stb. szövegével. Alapvetően azonban a pszaltérium és az antifonále tartalmazta a zsolozsma nagy részét.

A 12. századtól kezdve a liturgia vezetői számára a teljes anyagot tartalmazó „*breviarium notatum*”-okat (hangjelzett breviáriumokat) írtak. Amikor a 13. századtól kezdve (eleinte csak kivételesen, szükséghelyzetben) megjelenik a magános zsolozsmamondás szokása, igény támad olyan kis terjedelmű, hordozható könyvecskékre, melyek - némileg rövidítve, egyszerűsítve - minden részt tartalmaznak. Ezek neve: *breviárium*. A 15. század után, a magánzsolozsmázás elterjedésével a breviárium lesz a zsolozsma legismertebb könyvtípusa.

A ma elérhető zsolozsmáskönyvek közül a Breviarium Romanum tartalmazza a római szekuláris zsolozsmának a tridenti zsinat óta érvényes formáját. Dallamait - a virrasztó zsolozsma kivételével - az Antiphonale Romanum, kivonatosan a Liber Usualis közli. Ugyanígy a monasztikus zsolozsmát a Breviarium Monasticum, illetve az Antiphonale Monasticum könyvekben, illetve az egyes szerzetesrendek saját kiadványaiban tanulmányozhatjuk. Az új-római zsolozsma hivatalos kiadása a Liturgia Horarum 4 kötete, mely a közelmúltban magyar fordításban is megjelent. Az új-római zsolozsmához egyenlőre nem jelentek meg dallamok, csupán egy Liber Hymnarius a solesmes-i bencések kiadásában.

A zsolozsma órák

Szent Benedek regulája (528) már ugyanazokat a órákat sorolja fel, melyeket később, a legkorábbi szertartáskönyvekben megtalálunk, s melyek változatlanok voltak a közelmúltig. A nap három sarokpontja a **vigília** (későbbi nevén: **Matutinum**), a többnyire hozzá csatlakozó

Laudes (korábban ezt hívták Matutinumnak a latin mane = reggel szóból) és a **Vesperás**. Ezek közös neve: **Horae majores** (nagy órák).

A 8.-9. század táján az ünnepek (és vasárnapok) előtti nap vesperását tartalmilag már az ünnephez sorolták. Ezért a nagy ünnepeken **I. (előesti)** és **II. (ünnepesti) vesperást** különböztetünk meg.

A vigíliát (Matutinumot) általában éjfél után mondták, később azonban előző estére kezdték elővételezni, végül is egyes helyeken már a délutáni elővételezést is megengedték. A Laudes hagyományos időpontja a napkelte. Azonban ezt a középkor folyamán a matutinumhoz csatoltan imádkozták. A napközi kishórák (**Horae minores**) időpontja - legalábbis hozzávetőlegesen - megszabott, de gyakran összevonták őket, s a délelőtt folyamán végezték. A vesperás időpontja az alkonyat, de az elővételezés folytán sok helyütt kora délutánra jött előre. Bár a Completorium a napot zárja, mégis, mivel a hórák sorrendjét nem szabad felborítani, ezt is korábbra hozták, hogy utána az elővételezett Matutinumot délután vagy este elvégezhessek. Az időpontok megtartása a középkor után már nem volt kötelező, csak a teljes „breviáriumot” még aznap be kellett fejezni. A mai előírások nyomatékosan ajánlják, hogy a hórákat a természetüknek megfelelő időpontban énekeljük, imádkozzuk.

A hórák e rendjében a **II. vatikáni zsinat utáni rendelkezések** annyiban változtattak, hogy a Primát eltörölték, a három napközi imaórát pedig összevonták egy „Hora media”-ban (meghagyva azonban a három kis óra külön-külön imádkozásának lehetőségét).

A Laudes és a Vesperás szerkezete a római (világi) zsolozsmában

Bár a két óra szerkezete eredetileg különböző volt, az idők folyamán egymáshoz hasonultak, s már az 5. században egymásnak megfelelő alakot öltöttek. A *római világi zsolozsmában* szerkezetük a következő:

Bevezető verzikulus 5 zsoltár antifonákkal Capitulum Himnusz és verzikulus Újszövetségi canticum (Benedictus a Laudesben, Magnificat a Vesperásban) Napi könyörgések és zárófohászok
--

Megjegyzések:

A római világi zsolozsma ünnepi vesperájában a Capitulum után rezponzorium prolixum (általában a Matutinumból elővételezve, illetve megismételve egyet) következik.

A *Liturgia Horarum*ban mind a Laudes, mind a Vesperás csak 3 zsoltárt tartalmaz. A Capitulumot Lectio brevis-nek (rövid olvasmány) hívják, utána mindig rezponzorium breve következik. A himnusz eredeti helyéről a hóra elejére került, a verzikus elmarad. A könyörgés előtt litánia-szerű fohások hangzanak el.

A hétköznapi Matutinum szerkezete a római zsolozsmában

A római (világi) zsolozsma vigíliája:

Bevezető verzikusok Invitatorium (és himnusz) 12 zsoltár 6 antifonával verzikus 3 olvasmány, mindegyik után responsorium prolixum napi könyörgés záró fohások (elmaradnak, ha utána Laudes következik)
--

Megjegyzések:

A Matutinumban eredetileg nem volt himnusz. E szokást a hagyományőrző egyházak az egész középkoron át megtartották, míg mások betoldották a hórába.

A Matutinumban uralkodó elv a zsoltárkönyv folyamatos (szám szerint előre haladó) olvasása. A 12 zsoltárt párosával egy-egy antifona alatt recitálják.

A rezponzóriumok nem az olvasmányokhoz igazodnak, hanem a liturgikus időhöz, vagy általánosságban az olvasott szentírási könyvhöz.

A *Liturgia Horarum* (újrómai breviárium) a hagyományos vigíliát megszüntette, s helyébe „olvasmányos imaórát” (Officium lectionis) iktatott. Az Olvasmányos imaóra sem napszakhoz, sem a hórák sorrendjéhez nincs kötve, a nap folyamán bármikor elvégezhető. A szokásos bevezető után himnusszal kezdődik, 3 zsoltárt (illetve zsoltárszakaszt) tartalmaz antifonával, majd a verzikus után két olvasmány következik rezponzóriummal, s a hóra könyörgéssel és záró verzikulussal végződik. Az Invitatorium átkerült a Laudes elé, illetve akkor imádkozzák az Olvasmányos imaóra előtt, ha azzal kezdik a napot.

A vasár- és ünnepnapi vigília (Matutinum) szerkezete

A vasár- és ünnepnapi vigília három szakaszra, *nokturnusra* oszlott, előttük bevezető, utánuk befejező egységgel. A teljes szerkezet a következő:

BEVEZETÉS:	verzikulusok Invitatorium (és himnusz)
I. NOKTURNUS:	3 zsoltár antifonával verzikulus 3 olvasmány responsorium prolixumokkal
II. NOKTURNUS:	3 zsoltár antifonával verzikulus 3 olvasmány responsorium prolixumokkal
III. NOKTURNUS:	3 zsoltár antifonával verzikulus 3 olvasmány responsorium prolixumokkal
BEFEJEZÉS:	Te Deum napi könyörgés befejező verzikulusok

Megjegyzések:

Az órómai zsolozsmában nincs 9. rezponzórium (a III. noktornus végén), ha utána Te Deum következik. E szokás tovább élt a 12. században kialakuló „kuriális rítusban”.

Az I. noktornus olvasmányai mindig a szentírásból valók, a II. és III. noktornusban az egyházatyák írásaiból, evangélium-magyarázataiból (homíliáiból), illetve a szentek életéből, írásaiból olvasnak.

A Te Deum éneklése elmarad az ádventi és nagybőjti vasárnapokon.

A *Liturgia Horarum*ban szerkezetileg csak annyi különbség van a hétköznapi „Olvasmányos imaórához” képest, hogy a második olvasmány után beiktatódik a Te Deum. A Te Deum előtt tetszés szerint beiktatható egy második noktornus 3 ószövetségi canticummal és egy evangéliumi szakasz felolvasásával.

A napközi kishórák szerkezete

A Prima, Tertia, Sexta, Nona szerkezete a római (világi) zsolozsmában lényegében azonos, csupán a Primának van néhány eltérő vonása. Szerkezeti vázlatuk:

Bevezető verzikulus Himnusz 3 zsoltár 1 közös antifonával Capitulum + responsorium breve + verzikulus Napi könyörgés és záró verzikulusok

Megjegyzések:

A Prima ettől csak abban tér el, hogy a zsoltárok száma vasárnap nagyobb volt. A Prima órához a közösségekben az „officium capituli” elnevezésű szakasz csatlakozott, melynek keretében a napi martirológiumot (szentek jegyzékét) olvasták, a naposokat, heteseket kijelölték

és megáldották, a közösség halotti évfordulóiról megemlékeztek, szabályzatukból olvastak, stb., mindig odaillő verzikulus és könyörgés hozzáadásával.

A római zsolozsma a napközi kishórákban mindig a 118. zsoltár szakaszait imádkozta.

A *Liturgia Horarum* eltörölte a Primát. A többi kishórát elvileg megtartotta, de gyakorlatilag összevonta egy terjedelmesebb Hora mediává. A Hora media szerkezete egyezik a fenti vázlattal, de a zsoltárok hosszabbak és változóak, a Capitulum (azaz a Lectio brevis) után nincs responsorium breve, csak verzikulus.

A Completorium szerkezete

A Completorium a *római (világi) zsolozsma* hagyományos rendje szerint:

Bevezető verzikulusok 4 zsoltár (egyik csak zsoltárrészlet) antifonával vagy anélkül Capitulum, responsorium breve, himnusz, verzikulus Újszövetségi canticum (Nunc dimittis) antifonával Könyörgés Záró verzikulusok és áldás

Megjegyzések:

Régi szokás szerint a Completorium vagy annak záró könyörgése előtt bűnbánatot tartanak, közgyónást végeznek. Középkori szokás a Completorium után Mária-antifonát énekelni.

A *Liturgia Horarum* a himnuszt itt is áttette a hora elejére. Naponta változó egyetlen zsoltárt imádkoztat, majd a lectio brevis után az ismert sorrendben folytatódik a hora.

A zsolozsma műfajai

• **a zsoltár:** a zsoltároskönyv, mint sugalmazott imádság-gyűjtemény, az Egyház liturgiájának legfontosabb, minden szertartásban alapvető jelentőségű énekkönyve; a zsolozsma legfontosabb eleme a teljes egészében végigimádkozott zsoltár; az ünnepeken az Egyház meghatározott, magához az ünnephez tartozó zsoltárokat vesz elő (pl. Karácsony: 2., 44., 48; Nagyszombat: 23. stb.); egyes zsoltárokat egyes órákhoz rendel a liturgia (pl. minden hétköznap a bűnbánat felindításával kezd - 50. zsoltár; a napközi kishórák zsoltára a 118., hogy a munkájában tevékenykedő embert a törvényhez való hűség elmélyítésére készítse stb); a zsolozsmaimádságban a folyamatos zsoltározást (számok szerinti sorrendben) a Matutinum és a Vesperás őrizte meg.

a zsoltározás módja: a zsoltárokat általában soronként váltogatva recitáljuk azon a zsoltártónuson, amit az antifona megszab; a zsoltárok felénél kis szünetet tartunk; a zsoltárok végén régi hagyomány szerint a Szentháromságot dicsőítő doxológia két versét énekeljük (kivéve a szent három napon és a halotti zsolozsmában); a zsoltárokat állva énekeljük, az első vers csillag jelénél (* asteriscus) ülünk le és a doxológia előtti vers közepén állunk fel, majd a doxológia első verse alatt (a Szentháromság megnevezésekor) mélyen meghajlunk.

- **a canticumok:** formailag és tartalmilag a zsoltárokhoz hasonlítanak; a Szentírás más könyveiből vett dicsőítő énekek; az újszövetségi canticumok - ***Benedictus, Magnificat, Nunc dimittis*** - a Laudes, Vesperás és a Completorium végén vannak, így kiemelve ezek jelentőségét, ünnepibb jelleget adnak nekik; a canticumokat is zsoltártónuson recitáljuk, de minden verset iníciummal indítunk, utalva az eredetileg ehhez tartozó díszesebb tónusra; a canticumok éneklése közben végig állunk, az intonációhoz keresztet vetünk.

- **az antifona:** a zsoltárok keretezését szolgáló ének (refréndallam); az antifona a zsoltárok zenei ellentéte, a zsoltár nyílt verssorozatát lezárja, a recitációt egy dallamosabb tétellel lenyugtatja; az antifona szövegileg egy sajátos gondolati beállítást ad a zsoltárnak (pl. abból egy szakasz kiemelésével), illetve az adott ünnepre vonatkozó gondolatokkal gazdagítja a zsoltározást.

szövege: a legrégebbek valószínűleg az igen rövid antifonák, melyek magából a zsoltárból emelnek ki egy verset (*de psalterio*); az ünnepeken más szentírási könyvekből származó, kissé hosszabb szöveget vesznek; vannak a napi olvasmányokkal összefüggésben álló hosszabb *Benedictus* és *Magnificat* antifonák; bibliai szövegekből kiemelt frázisok kombinálása (pl. „O”-antifonák); szentek életéből vett szövegek; egyházatyáktól vett idézetek (ritkább); az ezredforduló után verses antifonák (pl. magyar szentek zsolozsmái).

egyéb antifonák: a Mária-antifonák száma elég nagy, de csak négy került általánosabb használatba: *Alma Redemptoris Mater* (advent 1. vasárnapja-húshagyó kedd), *Ave Regina caelorum* (hamvazószerda-nagyszombat), *Regina caeli* (húsvét vasárnap-pünkösd), *Salve Regina* (évközi idő Szentháromság vasárnapjától); processziós (ünnepi vonulást kísérő) antifonák vagy a zsolozsmából vett tételek (pl. *Hosanna Filio David, Pueri Hebraeorum* a virágvasárnap körmenetben), vagy külön a szertartáshoz komponáltak (pl. *Ecce lignum crucis* a nagypénteki kereszthódolathoz).

az antifonák éneklésének módja: a mai általános norma szerint az antifonát a korátorok intonálják, majd közösen folytatjuk, a zsoltár végigrecitálása után pedig külön intonáció nélkül közösen megismételjük az antifonát; liturgia- és zenetörténeti szempontból fontos tudni, hogy a 20. század közepéig ezt az előadási módot csak az ünnepi zsolozsmában követték, a köznapok és a kis ünnepek zsolozsmájában a zsoltár előtt csak intonálták az antifonát, majd a teljes antifona a zsoltár után hangzott el.

- **az olvasmányok:** a zsoltosma legrégebb alkotórésze a zsoltárok mellett a *lectio*, az olvasmány.

az olvasmányfajták: *lectio longior* - hosszú olvasmány, helye a Matutinum, lektorok olvassák; *lectio brevis* - rövid olvasmány hangzott el régebben a Completorium elején, lektorok olvassák; *Capitulum* - kiemelt szentírási mondat, a celebráns recitálja, saját dallama van.

az olvasmányok szövege: szentírási szövegek (a zsoltárokon és az evangéliumokon kívül bármely más könyv szerepelhet itt); az ünnepi Matutinum II. noktornusában a római egyház hagyománya szerint patrisztikus beszédet (*sermo*), a szentek ünnepein a szent életrajzát (*vita*) olvasták; a III. noktornusban általában a napi evangéliumot magyarázó *homilia* hangzik el az egyházatyák írásaiból.

az olvasás liturgiája: ma általában az ambótól vagy a szentély lépcsőjéről olvas a lektor, aki az olvasás előtt a celebráns előtt meghajolva áldást kér, s az áldás szavaira Amen-nel felel; az olvasmány végét egy állandó formulával jelzi (ma: „Ez az Isten ígéje”, illetve „Ez az Egyház tanítása”); az olvasmányokat az énekkönyvekben található tónusok valamelyikén kell recitálni; a Capitulumot a celebráns recitálja, általában az ambótól; megengedett a Capitulum után tartott rövid elmélkedés.

- **a responzórium:** az olvasmányokhoz kapcsolódó énekes műfaj; lényege a közösség visszatérő felelete a szólisták változó verseire; a responzórium részei: 1. főszakasz, 2. annak külön is megismételhető második része, a repeteda 3. a vers.

a responzóriumok fajtái: *responsorium breve* (rövid responzórium) - terjedelme rövid, előadásmódja recitatív, egy zsoltárversből áll (első félverse a főszakasz, második a verzus), második versként rövid doxológiát éneklünk; a közelmúltig a napközi kishórákban és a Completoriumban szerepelt csupán, a Liturgia Horarum szerint a Laudesben és a Vesperásban is helyet kap;

responsorium prolixum (hosszú responzórium) - szövege hosszabb, dallama melizmatikus; főszakasza általában három részből áll, néha több verse is van; a Matutinum olvasmányai után, valamint az egyes egyházak szokása szerint az ünnepi Vesperásban fordul elő;

Invitatorium (az imádságra hívó zsoltár) különleges responzórium - a szólisták a teljes zsoltárt (94.) szakaszokra osztva éneklék, a feleletet pedig mindenki, váltogatva a teljes főszakaszt és annak második felét.

a responzóriumok szövege: a legrégebb responzóriumok a zsoltárkönyvből vették szövegüket; más szentírási könyvekből vett szövegek; szabadon fogalmazott szövegek (a *brevék* között ez ritkább), verzusukat rendszerint ezek is a Bibliából veszik; a szentek életrajzából írt *responsorium prolixumok* a szentek Matutinumában; az ezredforduló után írt verses tételek („rímes zsoltosmák”).

a responzórium előadásmódja:

- responsorium breve - főszakasz - szóló(k)
- főszakasz - a közösség megismétli
- verzus - szóló(k)
- repetenda - közösség
- doxológia - szóló(k)
- főszakasz - közösség
- responsorium prolixum: főszakasz a repetendáig - szóló(k)
- repetenda - közösség
- verzus - szóló(k)
- repetenda - közösség
- vagy:
- intonáció - szóló(k)
- főszakasz folytatása - közösség
- verzus - szóló(k)
- repetenda - közösség

A responsorium brevét valamennyien állva énekeljük; a prolixum alatt ülünk (a szólisták állhatnak), de amikor a doxológia következik felállunk és meghajlunk.

- **a verzikulus:** egy zsoltárvers, vagy azzal azonos terjedelmű szöveg, mely két fél versre osztva, a szólista és a közösség párbeszédéként hangzik el; a verzikulusok száma nem nagy, így ezeket a közösség valószínűleg fejből énekelte; különleges verzikulus az egyes órák elején elhangzó („Deus in adiutorium” = „Isten, figyelmezzél...”), és a zsolozsmahórákat záró párbeszéd is („Dominus vobiscum” illetve „Domine exaudi” = „Uram, hallgasd meg...” amennyiben nincs jelen felszentelt celebráns + „Benedicamus Domino” - „Deo gratias” = „Mondjunk áldást” - „Istennek legyen hála!” + „Fidelium animae” = „A megholt hívek lelkei...”).

a verzikulusok szövege: zsoltárokból (pl. „V) Szálljon fel, Uram, a én imádságom - R) Miként a tömjénfüst a Te színed elé”); más bibliai helyekről vett szövegek (pl. húsvétkor „V) Maradj velünk, Urunk, alleluja - R) Mert már esteledik, alleluja”); ritkábban nem bibliai szöveg is helyet kapott (pl. „V) Imádkozzál érettünk Istennek szent Anyja - R) Hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire”).

a verzikulusok éneklése: a verzikulust egy vagy két szólista intonálja, s arra közösen felelünk; általában egy hangon recitáljuk, csak az utolsó egy-két hangra esik dallami kadencia, aminek két fajtája van: 1. az egyszerű tónusban csak 1-2 hanggal térünk el a recitációtól (a Matutinumban, a kishórákban, a Completoriumban), az ünnepélyes tónusban ehhez egy hosszabb melizma kapcsolódik (a Laudes és a Vesperás canticuma előtt); saját dallama van a órát kezdő és záró verzikulusnak.

- **a himnusz:** a zsolozsmában szereplő egyetlen verses költemény.

a himnuszköltészet keletkezése és korszakai:

a **korai keresztény századok**ban az Isten dicséretére szolgáló költött éneket nevezték himnusznak;

szorosabb értelemben véve a himnusz története **Szent Ambrussal** kezdődik, aki 387-ben az ariánusok ostroma ellen a milánói katedrálisban összegyűlt hívők lelkesítésére és vigasztalására költött himnuszokat - ambrozián himnuszok;

Szent Ambrus követői az 5.-6. században: Sedulius, Prudentius;

a 7-9. században nagyrészt bencés kolostorokban keletkezett himnuszok ambrosi versformában íródtak, de rövidebbek, tartalmuk egyszerűbb;

a Karoling kor himnusza az antik metrikus versformákat követik, főként a régi szentek tiszteletére íródtak (pl. „Ut queant laxis” Keresztelő Szent Jánosról);

az ezredforduló táján a rím rendszeres használata az újdonság (pl. Aquinói Szent Tamás úrnapi himnusza);

a Tridenti zsinat a himnuszok számát lecsökkentette, és az ősi szövegeket átírta;

csekély mértékben a 17-19. században is gyarapodott a himnusz-repertoár (pl. Rózsafűzér Királynője, Szent Család, Krisztus Király).

a himnusz helye a zsolozsmában: a himnusz a zsolozsmában valószínűleg a bencések hatására terjedt el, Benedek ugyanis minden órába beillesztette; a himnusz helye a közelmúltig a római zsolozsmában a óra közepén volt akkor, ha volt a órában canticum (Laudes, Vesperás, Completorium), és a óra elején a többiben, kivéve a Matutinumot; a Matutinum az Invitatoriummal kezdődik, s az olyan súlyú tétel, mintha maga is himnusz lenne, ezért a Matutinumban vagy nincs himnusz, vagy az Invitatorium után van; a Liturgia Horarum valamennyi óra himnuszt egységesen a zsolozsmák elé tette.

a himnusz előadásmódja: a himnuszt általában versszakonként váltakozva, az Amen-t közösen énekeljük; a rövid himnuszokat énekelhetjük közösen végig, ilyenkor csak az első sort intonálják a korátorok; a 14. század óta szokás az **alternatim** előadás: a páratlan verseket a teljes közösség éneklé gregorián dallammal, a páros verseket kisebb énekes csoport polifón feldolgozásban; a himnuszokat állva énekeljük.

• **orációk és áldások:** valamennyi zsolozsmaóra a celebráns által mondott orációval zárul; a római liturgiában ez a mise kollektájával (a Gloria utáni napi főkönyörgés) azonos, kivéve a Completoriumot, amelynek saját kollektája van; az ünnepélye nagy órák végén az oráció után áldás mondható.

A szentek ünnepei

A II. vatikáni zsinatot követő reformok során alapelv maradt, hogy a liturgiában az üdvösség évét, az Úr csodálatos tetteit ünnepeljük, de valami módon meg kell emlékeznünk a napi szentekről is. A legrangosabb ünnepi időkben (Advent, Karácsony, Nagyböjt és Húsvét ideje) csak a kiváló ünnepeket tartjuk meg ünnepként vagy kötelező emléknappként (pl. Szeplőtelen Fogantatás, Szent István vértanú, Szent János evangélista, Angyali Üdvözet, a templom védőszentje). Megemlékezés formájában azonban lehet ünnepelni a szenteket ebben az időben is úgy, hogy a mise egész szövege lényegében a liturgikus időszakról veendő, csak a napi mise collectáját vesszük a szentről.

Sokan úgy érezték, hogy az utóbbi évszázadokban megszorodott ünnepek elfedik az üdvösség évének nagy vonulatát, az üdvösség titkainak ünneplését. A liturgikus év ünnepeit újjárendező szempontok ezek voltak: 1. Az ájtatossági és a dogmát ünneplő ünnepek csökkentése. 2. A szentek életadatainak kritikai vizsgálata. 3. A nagyobb jelentőségű szentek kiválasztása. 4. Az ünneplés napjainak felülvizsgálata. 5. Az egyetemességre való törekvés.

A zsinatot követő rendelkezések a korábbi ünneprangsort (Duplex I. classis, Duplex II. classis, Duplex majus, Duplex, Semiduplex, Simplex) a következő kategóriákra egyszerűsítették: Solemnitas (főünnep) - Festum (ünnep) - Memoria obligatoria (kötelező emléknapp) - Memoria ad libitum (nem kötelező emléknapp).

A szentek ünnepeire szóló énektételek igen gazdag tára alakult ki a római rítusban. Azonban a szentek többségét nem látták el saját tételekkel (legfeljebb Alleluja-verset kaptak), mert a misében nem a szent egyéni vonásait akarták hangsúlyozni, hanem a közös jelleget, melyet Isten bennük működése és az általuk adott válasz, Istennek való teljes önátadásuk révén kirajzolt. Emiatt a szentek többségének miséiben „commune” tételeket éneklünk. Ezek száma elég nagy a római liturgia énekkönyvében, a Graduale Romanumban, melyből az Éneklő Egyház csak keveset nyújt. (Általános mise a szentekről - ÉE. 646-648. szám; A szentek miséje a húsvéti időben - ÉE. 649-651. szám; Az apostolok miséje - ÉE. 652-656. szám; A vértanúk miséje - ÉE. 657-659. szám; Nem-vértanú püspökök miséje - ÉE. 660-662. szám; Más szent férfiak [„hitvallók”] miséje - ÉE. 663-664. szám; Szűzek és szent asszonyok miséje - ÉE. 665-667. szám; Szent angyalok miséje - ÉE. 672-673. szám). Mindenesetre jó lenne, ha legalább az apostolok és kiemelkedő mártírok ünnepein saját commune-tételeik szólalnának meg. A „Gaudeamus”-introitust (ÉE. 646. szám) a liturgia mindig szívesen alkalmazta különféle szentek ünnepnapjaira. Az Éneklő Egyház az eddigi énekkönyveknél több népéneket kínál fel a szentek ünnepére, részben commune-jellegűeket, részben saját tételt (ez utóbbiak jól énekelhetők például offertóriumra).

Szűz Mária ünnepeinek kialakulását ugyanabban az irányban, a szentek kultuszának felfogásában kell keresni. Történetileg a Mária-ünnepek a vértanúk ünneplése után keletkeztek, mégpedig olyan Krisztus misztériumnak szentelt templomokban, amely misztériumok Máriát is érintették.

A magyarországi naptárban szereplő Mária-ünnepek időbeli sorrendje az év folyamán:

- Január 1. Szűz Mária istenanyasága, főünnep
- Február 2. Gyertyaszentelő Boldogasszony, ünnep
- Február 11. Szűz Mária lourdesi jelenése, memoria ad libitum
- Március 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony, főünnep
- Május 24. Szűz Mária keresztények segítsége, memoria obligatoria
- Jézus Szíve ünnepe utáni szombat Mária Szeplőtelen Szíve
- Július 2. (a világegyházban Május 31.) Sarlós Boldogasszony, ünnep
- Július 16. Kármelhegyi Boldogasszony, memoria ad libitum
- Augusztus 5. Havas Boldogasszony, memoria ad libitum
- Augusztus 15. Nagyboldogasszony, főünnep
- Augusztus 25. Boldogságos Szűz Mária Királynő, memoria obligatoria
- Szeptember 8. Kisboldogasszony, ünnep
- Szeptember 12. Szűz Mária szent neve, memoria obligatoria
- Szeptember 15. Fájdalmas Szűzanya, memoria obligatoria
- Október 7. Rózsafűzér Királynője, memoria obligatoria
- Október 8. Szűz Mária Magyarok Nagyasszonya, főünnep
- November 21. A Boldogságos Szűz Mária bemutatása, memoria obligatoria
- December 8. Szeplőtelen Fogantatás, főünnep

Mind a Graduale Romanumban, mind népénekepertoárunkban bőséges választékot kapunk Mária-énekekből. (Az Éneklő Egyház e népénekeket nagyjából értékük és fontosságuk sorrendjében adja.) A gregorián introitusok közül a „Salve Sancta Parens” (ÉE. 641. szám) és a Mária-ünnepekre alkalmazott „Gaudeamus” (ÉE. 646. szám) között választhatunk.

Arra azonban ügyelnünk kell, hogy a közkedvelt Mária-énekek használatával ne hagyjuk eltűnni az egyes Mária-ünnepek sajátos témáit, főként ne a nagy ünnepeké. Az egyes ünnepek Mária-énekeit az Éneklő Egyház nem az általános, hanem a naptári részben közli.

Nagyboldogasszonykor például domináljanak a mennybevételről szóló énekek (ÉE. 283-284. szám), hasonlóképpen őrizzük meg az énekekben Kisboldogasszony, Gyümölcstől Boldogasszony stb. jellegét.

Külön kell beszélni Gyertyaszentelő Boldogasszonyról, mely csak félig Mária-ünnep, valójában a liturgia az Úr misztérium-ünnepei közé sorolja. Ezen nincs helye a szokásos Mária-énekeknek. Az új Graduale Romanum a gyertyák megáldásához egy adventi antifonát ír elő, majd körmenet alatt a „Lumen ad revelationem”-et, a gregorián repertoár egyik legszebb darabját, az „Adorna thalamum”-ot, és két további, evangéliumi szövegekből vett tételt énekeltet. A mise introitusa itt is „Suscepimus Deus”, mint a hagyományos Graduale Romanumban és az Éneklő Egyházban, s egyezik a graduale és alleluja is a két könyv között. A hiányzó tételeket (offertorium, communio) az Éneklő Egyház karácsonyiakkal pótolja. A leghelyénvalóbb Mária-ének e napon a misét lezáró időszak Mária-antifona (Üdvözítőnk édesanyja).

Nagyon korán, talán már az I. században istentiszteleti célra szenteltek épületeket, de legkésőbb a III. században voltak már valódi templomszentelések. A templomszentelés ünneppé alakulása elterjedt mindenütt, és az Úr ünnepe lett, hiszen az Ő titokzatos testének tekintették a templomot. A dedicatio mindig helyi ünnep, de egyetemes jelentőségű. A négy nagy római bazilika felszentelésének ünnepét az egész egyház együtt ünnepli: november 9.: a Lateráni bazilika felszentelése; november 18.: a Szent Péter és a Szent Pál bazilika felszentelése; augusztus 5.: Szűz Mária római főtemplomának felszentelése. Ezen kívül minden templom megünnepli székesegyházának, és saját templomának felszentelési évfordulóját (ha a dátuma nem ismert, akkor október 22-én!). Újabban szokássá vált, hogy a templom patrónusának vagy tituluszának ünnepét nevezik „templombúcsúnak”. Ezek, mint a templomok „névnapjai”, valóban szép családi ünnepek. A templom, mint az egyház misztériuma azonban a templom „születésnapján”, tehát a felszentelés évfordulóján válik a liturgia tárgyává. Igazából ez a „templombúcsú” ünnepe.

Az egyházban igen sajnálatos módon háttérbe szorult e szép, a keresztény élet alapvető misztériumait feltáró ünnep. Igyekezzünk megtudni templomunk felszentelésének tényleges dátumát, vagy ha azt nem lehet kideríteni, akkor tartsuk meg nagy ünnepélyességgel október 22-ét, mely valamennyi - saját dátummal nem rendelkező - templom dedicatiós napja. Díszítsük fel a templomot, s legyen benne nagy fényesség, mégpedig nem csak elektromos világítással, hanem élő fényekkel: gyertyákkal, mécsesekkel. A templom falain lévő szentelési keresztelnél gyűjtsünk gyertyákat.

Nagyon kívánatos a virrasztó zsoltó megőrzése, mert az ünnep titkát ez fejezi ki a legrészletesebben. De hasonlóképpen illik megőrizni a vesperást is, benne a szép vesperás-himnusszal. A Magnificat éneklése közben az egész templomot, tehát a kivilágított

mellékoltárokat is meg kell tömjénezní. Így a Magnificat éneklése tovább tarthat: visszatérhet négyversenként az antifona, vagy énekelhetünk polifón (alternatim) Magnificatot.

Mint a zsolozsma legtöbb tétele, úgy a miseénekek többsége is igen régi, az órómai repertoárban is megtalálható. A mise énekrendje az alleluja kivételével a legrégibb karkönyvektől az új Graduale Romanumig megegyezik (csak az új Graduale a hagyományos énekeken kívül több máshonnan vett tételt is felkínál szabad választásra, lásd a Graduale Triplex 397-402. oldalát). Az alaptételek: introitus - Terribilis est locus iste (lásd:ÉE. 582. szám - Ó, mily félelemmel); garduale - Locus iste a Deo factus est (lásd. ÉE. 583. szám - Ezt a helyet az Úr alkotta); az alleluja a hagyományban többféle - a tridenti rítus szerint - Adorabo ad templum; az új Graduale Romanumban - Adorabo (lásd: ÉE. 583. szám - Leborulok szent templomodban), vagy Bene fundata, vagy Domine dilexi decorem (és még két választható tétel); a magyar hagyományban - Vox exultationis (lásd: ÉE. 583. szám - A vigasságnak és üdvösségnek szava hangzik); offertorium - Domine Deus in simplicitate (eredetileg két szép verzussal), communio - Domus mea (lásd: ÉE. 584. szám - Az én házam imádságnak háza).

3. ÉVFOLYAM - MEMORITER

szám/oldal	cím	tónus	funkció	időszak
802/1392.	Hozsanna Dávid fiának	7. tónus	körmeneti antifona	Virágvasárnap
803/1393.	Jeruzsálem gyermeknépe pálmafáknak	1. tónus	körmeneti antifona	Virágvasárnap
804/1394.	Jeruzsálem gyermeknépe leterítvén	1. tónus	körmeneti antifona	Virágvasárnap
805/1396.	Dicsőség és dicséret Tenéked	1. tónus	körmeneti himnusz	Virágvasárnap
810/1403.	Hol szeretet és egyetértés	6. tónus	lábmosási antifona	Nagycsütörtök
812/1406.	Új parancsot adok nektek	1. tónus	búcsúbeszéd antifona	Nagycsütörtök
813/1408.	Elosztották maguk között	8. tónus	lamentáció- antifona	Nagycsütörtök
820/1424.	Ecce lignum crucis	6. tónus	keresztfelmutatás	Nagypéntek
822/1425.	Íme a keresztnek fája	6. tónus	keresztfelmutatás	Nagypéntek
155/231.	Pange lingua gloriosi		himnusz	Nagypéntek
479/531.	Missa De Beata - Kyrie			
480/533.	Missa De Beata - Sanctus			
481/534.	Missa De Beata - Agnus Dei			
703/1230.	Ülj az én jobbomra	1. tónus	vesperás antifona	évközi idő
704/1231.	Erősek mind az Ő végzései	4. tónus	vesperás antifona	évközi idő
705/1231.	Boldog ember	8. tónus	vesperás antifona	évközi idő
712/1239.	Örvendezik az én lelkem	8. tónus	Magnificat-antifona	évközi idő
646/798.	Örvendezzünk mindnyájan az Úrban	1. tónus	introitus	szentek miséje
660/811.	Elébe adta az Úr	3. tónus	introitus	nem vértanú püspök
662/813.	Hű és okos szolga	1. tónus	communio	nem vértanú püspök
663/814.	Bölcsességet szól az igaz szája	3. tónus	introitus	hitvallók miséje
667/818.	Kedvesség ömlött el az ajkadon	4. tónus	communio	szűzek miséje